

עומק הפשט עיונים ברפ"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך י

פ' תולדות

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'

050-4125205 / 08-6882799

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

(א) רבקה בעת נישואיה – "קטנה" או "אשה"? / אריכות לשון רש"י בפרשתנו בענין "ויגדלו הנערים" (כה, כז) / ב' אופנים בדין "בן י"ג למצוות", והנפקא מינה לענין בני נח, וכן לענין אבותינו שהיה דינם כבני נח

(ב) מה בא רש"י לחדש בפירושו על "ופרינו בארץ" (כו, כב) – "כתרגומו וניפוש בארעא" / לכאורה היה לנו לפרש "ופרינו" בנוגע לילדים – אך אינו מתאים בנוגע ליצחק / בנוגע ליעקב כן מתאים לפרש כן, אך הוא היה בחו"ל ולא "בארץ"

"ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את
רבקה בת בתואל הארמי מפקדן ארם
אחות לבן הארמי לו לאשה" (כה, ב)
בן ארבעים שנה – שהרי כשנא אברהם מהר
המוריה נתנער שנולדה רבקה, ויצחק היה בן
שלושים וצעשנה.. ונזכרה נולדה רבקה. המתין
לה עד שתהא ראויה לביאה שלש שנים, ונשאה:

רש"י מחדש כאן שרבקה היתה בעת נישואיה בת שלוש שנים בלבד; ויש לעיין
כיצד מתאים דבר זה עם דבריו בסדרה הקודמת (פ' חיי שרה):

הכתוב מספר שם אודות הליכת אליעזר לשדך את רבקה ליצחק, ובתוך הדברים
מספר על אמה ואחיה שאמרו "נקרא לנערה ונשאלה את פיה"¹.

ובמדרש רבה על אתר²: "אין משיאין את היתומה אלא על פיה". וההדגשה בזה
היא, שהוצרכו לשאול את פיה כיון שרבקה היתה אז קטנה היתומה מאב (שהרי
בגדולה – שהיא ברשות עצמה – אין הבדל בין יתומה לאשה אחרת). ובילקוט

1. כד, נז.

2. ב"ר פ"ט, יב.

שמעוני³ איתא להדיא: "אין משיאין את הקטנה אלא על פיה".

אמנם רש"י שינה מלשון המדרשים הללו, וכתב⁴: "ונשאלה את פיה – מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה".

ולכאורה, מלשון רש"י "שאיין משיאין את האשה אלא מדעתה" (ולא "היתומה" או "הקטנה") – משמע כי רבקה היתה אז "אשה" גדולה⁵; ואיך מתיישב זה עם דבריו בפרשתנו, שרבקה היתה בת שלוש שנים בלבד?!

"אין אדם מדקדק בהם מה טיבם"

וי"ל בפשטות, ובהקדים דברי רש"י בהמשך הסדרה⁶, עה"פ "ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים", וז"ל:

"כל זמן שהיו קטנים לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם; כיון שנעשו בני י"ג שנה, זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לעבודה זרה".

ולפום ריהטא כוונתו בזה, שמעשיו של אדם מבוגר מוכיחים הם על תכונות נפשו, כי מי שהוא בר דעת ובעל אחריות הרי מעשיו תוצאה מתכונות נפשו (לטוב או למוטב); אמנם אין להוכיח תכונות נפשו של אדם על פי מעשיו בקטנותו, כשאינו מבוגר ואינו אחראי על מעשיו.

אך צ"ע לשם מה האריך רש"י וכתב ש"לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם" – דלכאורה, הענין כאן הוא זה שלפני גיל י"ג היו קטנים ועדיין לא היה ממש במעשיהם אליבא דאמת, ומה פשר ההדגשה על הדקדוק בטיבם מצד אדם אחר?

ונראה לפרש, שבאמת בנוגע לעצמם – הרי יתכן וגם לפני גיל י"ג היה ממש במעשיהם; כי לפי "פשוטו של מקרא", אין ענין קטנות וגדלות תלוי בגיל י"ג שנה דוקא, אלא בטבעו של כל יחיד בפרט – יש מתבגר בגיל מוקדם ויש המאחר

3. רמז קט.

4. וכלשונו כן הוא במדרש אגדה.

5. ראה גם חזקוני כאן.

6. כה, כז.

להתבגר. ומעתה יתכן שיעקב ועשו הגיעו לבגרות מוקדם יותר ושפיר היה ממש במעשיהם עוד לפני היותם בני י"ג.

אלא, שכיון ועל פי רוב הטבע הוא שבגיל י"ג שנה נעשה גדול בשכל ודעה, לכן מאז והלאה מדקדקים בו הבריות ומכירים במעשיו, משא"כ לפני גיל זה אין רגילים לדקדק בו, מכיון שע"פ הרוב עדיין לא נתגדל בשכל ודעה. וכן הוא בנידון דידן, שאף שבפועל יתכן והיה במעשיהם של יעקב ועשו ממש עוד לפני היותם בני י"ג, הרי לא היה ניכר זה לאחרים שעדיין לא דקדקו בהם – ורק כאשר היה ברור ש"ויגדלו הנערים", כשנעשו בני י"ג, אז התחילו לדקדק במעשיהם וניכרו עניניהם לרבים.

קטנה בשנים, גדולה בדעתה

ולאחר הקדמה זו יובן בפשטות לגבי רבקה, שאף שבשנותיה היתה קטנה, הרי מסופר בפ' חיי שרה⁷ שאליעזר נתן סימן לעצמו: "והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני", וכן עשה כשראה את רבקה: "וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמלאיני נא וגו'⁸ –

ומכיון שאליעזר דקדק במעשיה של רבקה והכיר אותה על ידי זה, וכמו שמפרש רש"י⁹ שעל ידי מעשיה נוכח ש"ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם", הרי מוכח שהיתה נחשבת כ"גדולה" שמדקדקים ואפשר להכירה במעשיה.

ואתי שפיר דיוק לשון רש"י ש"אין משיאין את האשה אלא מדעתה", כי ב"פשוטו של מקרא" היתה רבקה כבר "גדולה" (בדעתה) באותה שעה.

[ולהעיר, שבגור אריה הקשה: "למה נשא יצחק קטנה, דהא אמרינן¹⁰ אסור לקדש את בתו עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה" – ולפי דרכנו הרי קושיא מעיקרא ליתא, כי רבקה נחשבה כ"גדולה"].

7. כד, יד.

8. כד, יז.

9. שם, יד.

10. קידושין מא, א.

בן י"ג בבני נח

ולהוסיף, שביאור זה שבדרך הפשט – יש לו מקום גם לפי דרך ההלכה:

ידוע, שקיימות שתי דיעות במקור הדין ש"בן שלש עשרה למצוות", וכמו שמביא רש"י בפירושו למסכת אבות¹¹:

לפי שיטה אחת, למדים דבר זה ממה שנאמר במעשה שכם "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי איש חרבו וגו'"¹², שהיו אז בני י"ג שנה וקראם הכתוב "איש" שמורה על גדלות. ולפי זה הוא ענין טבעי, שבגיל י"ג שנה נעשה גדול בשכל ודעה ("איש");

אמנם לפי השיטה השנייה, הראיה הנ"ל היא אסמכתא בעלמא, ובאמת אין זה תלוי בטבע, אלא הוא מהשיעורים שהם "הלכה למשה מסיני".

ונפקא מינה להלכה – לענין בני נח¹³:

להשיטה שגיל י"ג נלמד מהכתוב ומטעם שטבע האדם הוא שבגיל זה נעשה גדול – אז גם בן-נח מחוייב במצוות בזמן זה, כי מכיון שהתורה גילתה שבטבע נעשה אז גדול אין הבדל בין ישראל לבן-נח;

אמנם להשיטה שזוהי "הלכה למשה מסיני", אין זה שייך לבני נח שלהם "לא ניתנו השיעורין"¹⁴, והרי זה תלוי בכל אחד ואחד לפי טבעו ומצבו הפרטי¹⁵.

ומעתה יובן בנידון דידן, שלפי המבואר בספרים שלהאבות היה דין בני נח¹⁶, הרי דין הגדלות שבהם היה תלוי בכל אחד לפי טבעו הוא, ואתי שפיר שנחשבה רבקה כ"גדולה" אף שבגיל עדיין לא היתה בת י"ג שנים.

[ולהעיר עוד, דהנה נתבאר במקום אחר¹⁷ אשר מזה שרבקה היתה אז בת שלוש שנים בלבד,

11. סוף פרק ה. וראה גם רש"י נזיר כט, ב. שו"ת הרא"ש כלל טז. ועוד.

12. וישלח לד, נח.

13. ראה גם לקוטי שיחות ח"ה ע' 421.

14. רמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"י.

15. ראה רמב"ם שם ובפ"י ה"ב. שו"ת חתם סופר חלק יורה דעה סי' שיז.

16. ראה שקו"ט בפרשת דרכים דרך האתרים דרוש ראשון. בית האוצר בתחלתו. לקוטי שיחות ח"ה ע' 143 ואילך. ובכ"מ.

17. ראה קונטרס "עומק הפשט" לפרשת חיי שרה.

ואעפ"כ הדליקה נר שבת – כדברי רש"י בפ' חיי שרה¹⁸ "שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת .. ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו" – ראייה להמנהג בהרבה קהילות, שמחנכים גם את הבנות הקטנות להדליק נר שבת, אף שעדיין לא הגיעו לגיל חיוב מצוות.

ולכאורה, לפי מה שנתבאר כאן הרי אין לראיה זו מקום – כי שאני רבקה שהיתה דעתה מפותחת ובמילא היה לה דין של "אשה (גדולה)", וכן"ל בארוכה.

אך כד דייקת שפיר, מסתבר לומר שזה שהיה לה דין "גדולה" – הוא רק לגבי ענינים טבעיים ולגבי דיני בני נח, שזה תלוי בגדלות השכל בלבד;

אולם הדברים שעשתה רבקה (לא מצד דיני בני נח, אלא) כחלק מקיום התורה של בני ישראל, כלומר: זה שהקדימו לקיים דיני התורה (אף שלא ניתנה עדיין) – הרי בזה שיעור הגדלות נקבע כמו שהוא לאחר מתן תורה, שדוקא בגיל י"ב וי"ג נעשים מחוייבים במצוות ולא לפני כן.

במלים פשוטות: באותם ענינים שהאבות קיימו רק מצד דיני התורה דישאל – הרי כל הפרטים בזה היו בהתאם לדיני ישראל, ולא באופן של "תרתי דסתרי".

ומעתה, כיון שהדלקת נר שבת היא דבר ששייך מצד דיני ישראל בלבד (ואין לבן נח שייכות לזה כלל וכלל), הרי כאשר קיימה רבקה דין זה קיימה אותו בהתאם לההלכה כפי שהיא אצלנו, ומזה שאעפ"כ הקדימה להדליק לפני גיל י"ב שנה – מוכח שמתאים הדין גם אצל בנות דידן. וק"ל.

(חלק י – חיי שרה ב)

"ויעתק משם ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ" (כו, כב) ופרינו בארץ – כתרגומו, וניפוש בארעא:

במפרשי רש"י למדו בכוונתו¹⁹:

תיבת "פרינו" היא לשון עבר; ומעתה קשה: כיון שאמר "כי עתה הרחיב ה' לנו", איך יאמר "ופרינו – כבר – בארץ"? וכדי ליישב זה בא רש"י ומחדש, שפירוש "ופרינו" בפסוק דידן הוא "וניפוש" בעתיד, כי הוא "ו שבתחילת התיבה ("ופרינו") מהפכת אותה להיות לשון עתיד.

אבל קשה לומר שזהו שנתכוון רש"י לחדש, שהרי דבר זה – תיבה בלשון עבר והוא "ו שבראשה מהפכת אותה ללשון עתיד – מצינו בתורה פעמים רבות ביותר. ולדוגמא: לפני כן בפרשתנו²⁰ – "והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, והרביתי את זרעך ככוכבי השמים, ונתתי לזרעך את כל הארצות האל, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ"; ארבע תיבות שבלשון עבר והוא "ו שבראשן מהפכתן לעתיד, ואין רש"י רואה צורך לפרש אף אחת מהן.

19. רא"ם. שפתי חכמים. ועוד.

20. כו, ג-ד.

ובכן, כמו שבשאר המקומות אין רש"י רואה צורך לפרש זאת, כי מובן הוא מעצמו, כן הוא בנדו"ד שפשוט הדבר ש"ופרינו" מתפרש (גם) בלשון עתיד, ואין צורך לרש"י לפרש זאת²¹; ולכן נראה שנתכוון לחדש ענין אחר, כדלקמן.

שני בנים בלבד!

ביאור הענין:

הנה "ופרינו" הוא מלשון "פרי", והיינו: "ונעשה פירות". ולכאורה משמע, שהכוונה בזה היא לפריה בבנים ובנות, ועל דרך מה שכתוב בפ' בראשית²² "פרו ורבו".

ואמנם, בענין זה ד"פרו ורבו", מפרש רש"י שם שהלשון "פרו" מצד עצמה מתאימה גם לולד אחד בלבד (וזו ההוספה בתיבת "ורבו" – ש"אם לא אמר אלא 'פרו' היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא 'ורבו' שאחד מוליד הרבה");

אך בעניננו, שהלשון "ופרינו" באה בהמשך ל"כי עתה הרחיב ה' לנו" – אין מסתבר כלל שהכוונה היא ל"אחד מוליד אחד ולא יותר", שאין בזה משום "הרחיב"!!!

וצריך איפוא לפרש, ש"ופרינו" כאן (מכיון שבא בהמשך ל"הרחיב" –) מתייחס לולדות רבים, ועל דרך לשון הכתוב לגבי גירוש העם היושב בארץ מפני בני ישראל²³: "לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חיית השדה. מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ" – ששם משמעות הלשון "תפרה" היא שיוולדו הרבה אנשים שימלאו את שטח הארץ.

אך מעתה קשה וביותר: וכי היכן מצינו אצל יצחק ורבקה (שעליהם קאי "כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו") "פירות" רבים, באופן של "הרחיב"? ! הרי לא היו להם אלא שני בנים – יעקב ועשו – ותו לא !

21. ועוד: אם כוונת רש"י רק לחדש ש"ופרינו" הוא בלשון עתיד – למה הוצרך להעתיק גם את תיבת "בארץ" ("בארעא")? וראה לקמן בפנים.

22. א, כב.

23. משפטים כג, כט–ל.

"וניפוש" – אנהנו בעצמנו

וזהו שבא רש"י בפירושו ליישב, והוא מחדש שאין כוונת "ופרינו" לולדות (כמו "פרו ורבו"), אלא (כתרגומו) "וניפוש".

ופירוש התיבה "וניפוש" מובן, שהכוונה היא (לא לזה שהפירות מתרבים, אלא) שהדבר עצמו מתרבה ומתגדל. וכמו הלשון "פשה" הכתובה כמה פעמים בפרשת נגעים²⁴ – שפירושה שהדבר עצמו מתרבה ומתגדל.

וכבר כתב רש"י פירוש תיבה זו בפ' בראשית²⁵, על מה שכתוב "שם האחד פישון" – "ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון, כמו 'פשו פרשיו'";

ועד"ז כאן, הכוונה היא שיצחק בעצמו יהיה בריבוי וגדלות וכו'²⁶, וכמסופר בפרשתנו²⁷ "ויגדל האיש וילך הלך וגדול עד כי גדל מאד. ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה גו'".

[ולהעיר, שלפי דרכנו זו אין הכרח לפרש את "ופרינו" רק בנוגע להעתיד, כי ענין זה היה גם קודם לכן. ואכמ"ל].

"בארץ" – למעוטי חו"ל

אמנם עדיין יש לדקדק:

לפי כל הנ"ל, כוונת רש"י היא לבאר את תיבת "ופרינו" – שמשמעותה היא "וניפוש" – אך אין הוא מחדש מאומה בפירוש תיבת "בארץ"; ומעתה היה לו לכתוב רק "ופרינו. כתרגומו וניפוש" – ולמה הוסיף להעתיק מן הכתוב גם תיבת "בארץ" (ובמילא מעתיק גם מן התרגום תיבת "בארעא")?

וי"ל בזה:

24. תזריע יג, ה. ועוד.

25. ב, יא.

26. וראה פירוש הרד"ק כאן: ונפרה ונרבה במקנה.

27. כו, יג–יד.

לכאורה היה מקום לפרש, שבאמת "ופרינו" כאן הוא במשמעות של "תפרה", היינו: וולדות רבים (כנ"ל); ואף שליצחק עצמו היו רק שני בנים – הרי כבר הודיענו רש"י בפירושו²⁸ כי "בני בנים הרי הן כבנים", וא"כ אפשר לומר שהכוונה כאן היא לריבוי שמצינו בבניו של יעקב (בנו של יצחק), שהיו שנים עשר [וכן דינה²⁹]

ולשלול סברא זו מעתיק רש"י בתחילת פירושו גם את תיבת "ופרינו" בארץ – והרי (רוב) בני יעקב לא נולדו בארץ ישראל אלא בחו"ל³⁰, ושוב אי אפשר לפרש את "ופרינו בארץ" ביחס אליהם; ובמילא בהכרח לפרש כהתרגום דקאי על הגדלות והריבוי ביצחק עצמו, "וניפוש בארעא". וק"ל.

(חלק י – תולדות א)

28. וירא כ, יב.

29. ועוד בנות נוספות – ראה פרש"י וישב לז, לה.

30. בנימין הוא היחיד ש"נולד בארץ כנען" (פרש"י וישלח לה, יח).

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' ברוך

בן הרה"ח ר' שמעון ז"ל

קופרמן

*

נלב"ע ביום ל' מ"ח, אדר"ח כסלו תשס"ג

תנצב"ה